

РАЗВИТИЕ ОТДЕЛЬНЫХ ОТРАСЛЕЙ И ИНСТИТУТОВ МЕЖДУНАРОДНОГО ПРАВА

АНТИПЕНКО В. Ф.

завідувач кафедри міжнародного права
Інституту міжнародних відносин
Національного авіаційного університету, д.ю.н.

МІЖНАРОДНА КРИМІНОЛОГІЯ: ПРОБЛЕМА ВИОКРЕМЛЕННЯ

Зростання загроз міжнародному миру і безпеці, а також ролі і питомої ваги міжнародної злочинності у політичній, економічній і соціальній сфері міжнародного життя висуває все більше питань до ефективності міжнародного права, а отже, і до його кримінологічної забезпеченості. Наприклад, є очевидним, що однією з причин ескалації тероризму, як злочину за міжнародним правом попри вживані заходи протидії, з точки зору науки права, її кримінально-правового циклу, є нехтування кримінологією, яка, зважаючи на специфіку і масштабність загрози, була б здатна адаптуватися до проблем у сфері терористичної злочинності.

Лише на підставі задіяння цільового кримінологічного механізму можна сподіватися на очікуваний результат у вигляді рекомендацій для міжнародного права і правозастосовчих структур, відносно протидії тероризмові, що базувалися б на розробках міжнародної економіки, політології, соціології, конфліктології, культурології і інших суміжних з правом наук.

З одного боку, кримінологія як традиційна наука про причинність злочинності не в змозі методологічно охопити весь комплекс детермінантів тероризму як злочину за міжнародним правом, безпрецедентного за сво-

єю складністю і багатоаспектністю. Звідси істотне прагнення кримінології втиснути тероризм у «прокрустове ложе» транснаціональної злочинності (як її різновид) і оцінювати його за відповідними критеріями і методами. Це веде до перекручення суті тероризму, його місця і ролі у міжнародному соціальному житті і, головне, дезорієнтує відносно форм, методів і спрямованості боротьби з цим міжнародним злочиним. Внаслідок такого підходу міжнародно-правові антитерористичні заходи і норми продовжують розвиватися хибним шляхом.

З іншого боку, тероризм важко підлаштовується, під «стандарти» існуючої кримінології, оскільки він перетворюється у самодостатній чинник міжнародного життя і сформував «власну» кримінологічну причинність, яка, образно кажучи, мусить діяти у протилежному ніж той, що позиціонується «традиційною» кримінологією, напрями. Зважаючи на зазначене, логічно було б вважати, що розшифровка феномену могутності тероризму, його планетарності лежить у площині особливого специфічного напрями кримінології, який мусить бути додатково озброєний відповідним міжнародним («глобалізованим») інструментарієм і методологією.

Йдеться про актуальність відгалуження або виокремлення як напрями науки кримінології у вигляді міжнародної кримінології тероризму. Питання це не просте навіть у термінологічному сенсі, оскільки належить з'ясувати наявність підстав для утворення нового терміну через додання до загально-визначеного поняття «кримінологія» двох уточнюючих термінів «міжнародна» (кримінологія) і (міжнародна кримінологія) «тероризму».

Останні покликані вказати не лише на конкретизацію однієї з складових предмету науки кримінологія. Сислове навантаження цих двох додаткових термінів полягає у констатації іншого, відмінного від того, що визначений у кримінології як предмет науки, оскільки він базується на окремій відмінній системі права – права міжнародного і витікає із найважливіших і специфічних галузей цієї системи права – міжнародного кримінального права і міжнародного антитерористичного права. Термін «міжнародна кримінологія тероризму» досить переконливо вказує також і на те, що кримінологічна наука такого змісту претендує на особливі методи і не може задовольнятися традиційним інструментарієм.

Саме нестандартність тероризму як злочину за міжнародним правом, складність його сприйняття для дослідження традиційною кримінологічною наукою надає додаткові можливості науково-теоретичного обґрунтування підстав для виокремлення міжнародної кримінології. Йдеться про узагальнення і аналіз науково-теоретичного і прикладного матеріалу, який свідчить про фактичну наявність міжнародно-кримінологічних методів дослідження міжнародних злочинів, зокрема, тероризму.

Упорядкування зазначеного матеріалу, його наукознавча систематизація зі всією очевидністю вказують на перспективу створення специфічного

міжнародного напрямку у кримінологічній науці. Це, в свою чергу, відкриває можливості для визначення на новій (міжнародного характеру) методологічній основі змісту злочинності і, передусім, тероризму з метою вдосконалення сфери міжнародного кримінального права, міжнародного антитерористичного права.

У визначенні підходів до вирішення проблеми щодо виділення міжнародної кримінології слід, передусім, звернути увагу на те, чи існує така проблема і чому вона виникла взагалі. Однозначність позитивної відповіді на це запитання базується на двох взаємообумовлених підставах: по-перше, незадовільний стан вивченості і оцінок міжнародної злочинності, а, по-друге, брак чітко визначеної методології, методики і інструментарію для опанування генезису, причинності і особливого змісту міжнародної злочинності. Ситуація ж, коли певна категорія злочинності визначена як міжнародна і заведена у поле компетенції окремої галузі міжнародного права (як окремої системи права) – міжнародного кримінального права, а наука (кримінологія), що вивчає походження, причинність і можливості ефективної боротьби з нею, базується на критеріях і підходах, що спродуковані внутрінаціональним кримінальним правом і для його ж дослідження передбачених, виглядає не лише нелогічною, а мабуть, суперечливою.

Так, у доктрині впевнено спростовується думка про те, що міжнародні злочини походять від кримінальних злочинів, прийшли у міжнародне право з національного кримінального права. Це, вочевидь, виявляється через аналіз історії виникнення більшості міжнародних злочинів (наприклад, агресії, геноциду, апартеїду та под.). Міжнародно-правовий акт по відношенню до цих діянь був первинним і лише після його прийняття відбувалося включення таких категорій діянь до розряду кримінальних за національним правом¹.

Втім, це суттєві, але все ж вторинні причини виникнення проблеми. Коріння її міститься у незадовільній вивченості міжнародної злочинності на тлі зростання загроз з її боку міжнародній безпеці і миру до рівня катастрофічності.

«Національний» підхід у кримінології зашкоджує дослідженню причинності і змісту планетарної небезпеки, яка виходить від таких тяжких міжнародних злочинів як тероризм і агресія. Слід виходити з того, що міжнародні злочини індивідів не мають і не можуть мати первинного внутрішньодержавного значення. Національне кримінальне право не регулює і прямо не охороняє відносини між державами і народами. А якщо міжнародні відносини не можуть бути загальним об'єктом злочину за національним правом, вони, отже, не можуть бути і об'єктом кримінального злочину, передбаченого національним кримінальним законом. Наприклад, мир, як об'єкт злочину проти миру і міжнародної безпеки, може бути предметом

¹ Блищенко И.П., Фисенко И.В. Международный уголовный суд. – М., 1998. – С.24

регулювання лише міжнародного права. Відповідальність особи, винної у вчиненні злочину проти миру, настає у порядку персональної міжнародної відповідальності.

Не досягнуто порозуміння навіть у визначенні загальноприйнятних понять таких глобально небезпечних злочинів як тероризм і агресія. Чого ж варта за таких умов та «запекла» боротьба, яка, зокрема, ведеться у міжнародному просторі з тероризмом? Як можна системно напрацьовувати міжнародно-правовий інструментарій і налагоджувати боротьбу із злочином, сутність якого і кваліфікаційний склад не усвідомлено?

Не дивно, що від такого «впливу» з боку кримінологічної науки і тероризм, і збройна агресивність на планеті лише поширюються, відбувається їх ескалація. Зважаючи на це, знову постає питання, чи може кримінологічна наука, яка створила (або не створила?) теоретичну базу для таких результатів, точніше для їх відсутності, а подекуди сприяла зворотному ефекту, вважатися цільною і самодостатньою?

Мабуть ні. На безпорадність чинної кримінології або, щонайменше, на її неспроможність, нездатність охопити дослідницькою увагою міжнародну конфліктність вказує слабка наукова база гуманітарної сфери, що покликана створювати підґрунтя для диференціації міжнародних злочинів. Наприклад, слідуючи традиційним методам і критеріям оцінки злочинності (що значною мірою виходить із внутрішнього кримінального права), кримінологія логічним чином визначає тероризм як різновид транснаціональної злочинності, яка виявляється, в основному, в особливо небезпечних *діях*. Таким чином, у тероризмі криміналізації підлягають явні суспільно небезпечні *дії* і система їх організації, що цілком диференціюється із кримінологічними схемами, які застосовуються у сфері транснаціональної організованої злочинності. Між тим, міжнародне суспільство це зовсім інша аніж та, що базується на структурі держави, соціальна цілісність, і дослідження конфліктності в межах цієї цілісності також мусить мати іншу, відмінну від «внутрішньодержавної» методологію. Нерозуміння і неврахування цього веде до спрощення, а то й до примітивізму у кримінологічній науці, що у кінцевому підсумку, результує викривлення у кримінально-правовій характеристиці тероризму, агресії і інших серйозних міжнародно-правових порушень. Недосконала кримінологія певним чином дезорієнтує міжнародне кримінальне право, його нормативну спрямованість. Внаслідок такої недосконалості виникають додаткові міжнародні подразники, додаткова міжнародна конфліктність, оскільки за межами міжнародного кримінально-правового впливу і відповідальності залишаються не вивченими, а в деяких випадках, і не викритими цією кримінологією суттєві суб'єкти міжнародних злочинів. Тобто з певною часткою умовності можна ставити проблему криміногенності кримінології.

Слід при цьому зауважити, що зміна назви сама по собі нічого до змісту міжнародного напрямку у кримінологічній науці не додає. Важливою сфе-

рою діяльності міжнародної кримінології є дослідження у цілому легітимної поведінки держав та інших міжнародних акторів і здатність виявити в ній кримінальну або таку, що підлягає криміналізації за міжнародним правом сутність.

Зрозуміло, що відповідна методологія і інструментарій відрізняється від традиційних, що притаманні кримінології. Вони характеризуються у критеріях глобальних розкладів і комбінацій і базуються на надбаннях передусім таких міжнародних гуманітарних наук, як геоекономіка, геополітика, міжнародна соціологія, геостратегічна і воєнна науки, конфліктологія, культурологія та ін.

Якщо відволіктися від конкретних міжнародних злочинів і звернутися до стану вивчення і визначеності генезису і тенденцій міжнародної злочинності, то є очевидним, що юридична думка тут, нажаль, «тупцюється» навколо категорій понятійного характеру, які представники різних наукових шкіл у доктрині прагнуть визначати, в основному, через юридичні силіогізми і майже не звертаються до серйозних міжнародно-кримінологічних досліджень. Передусім це відбувається тому, що загальнонаукові методи кримінології (формальна логіка, аналіз та синтез, індукція і дедукція, аналогія, моделювання) розроблені і апробовані під потреби злочинності, механізми виникнення і дії якої формуються в межах держав, і боротьба з ними регулюється національними кримінально-правовими системами. Вони слабо адаптовані для задач вивчення й правового регулювання боротьби з міжнародною злочинністю. Універсальні якості цих методів кримінології, їх придатність для застосування щодо процесів і середовища, де формується міжнародна злочинність, виявляються тією мірою, якою, детермінанти внутрінаціональної і міжнародної злочинності співпадають або є спільними.

Отже, загальнонаукова методична база для потреб кримінології міжнародної злочинності мусить бути переглянута. При цьому традиційні методи вивчення генезису злочинності слід вдосконалювати і адаптувати до масштабів міжнародного життя і здатності охоплювати науковою дією детермінанти злочинності, які утворюються у розмаїтті поширювального спектру міжнародних відносин.